

פרשת וישלח תשי"פ

התנגדות להתבוללות מבטיחה המשכיות של האומה היהודית

[א] מיד אחי מיד עשו

אמנם צ'ק צית הלוי (שס) פירש קצת באופן אחרת, שיעקב אצינו התפלל "הצילני נא מיד אחי מיד עשו", שהוא היה ירא שמא עשו מתכוון להילחם כנגדו כדי להורגו, אי נמי שמא הוא רוצה לפייסו ולישע עמו בשלום ובשלוה כשני אחים אהובים כדי להעבירו על הדת. ומשני האופנים הללו נתיירא יעקב וכדכתיב "ויירא יעקב מאד ויזר לו" (ל"ב, ח'), דאמר "ויירא" על הספק שמא יהרגו, וגם "ויזר לו" על הספק שמא יתקרב אליו, דגם טובתו ואהבתו של עשו רעה הוא אלל יעקב שזה יגרום לו להיטמע ולהשתלב עם עשו ולהתבולל בתרבותו. וזהו שציקש יעקב "הצילני נא מיד אחי מיד עשו", שהוא התפלל להינצל מהני צ' תבולות, מסכנת הגוף של המלחמה עם עשו בתורת אויב, וגם מסכנת הנפש של התחברות עם עשו בתחבולות של אחיה. והני צ' תבולות של עשו מרומזים בהא דכתיב "ויאצק איש עמו" (ל"ב, כ"ה), פרש"י בשם מנחם שויאצק הוא מלשון אצק שהיו מעלים עפר ברגליהם על ידי הנענועם, אי נמי שהוא מלשון ויתקשר, שכן דרך שנים שמתעמלים להפיל איש את רעהו שחובקו ואוצקו בזרועותיו, וכן נקט הרמב"ן (שס) שויאצק הוא מלשון ויחצק כמו "ויחצקו" (ל"ג, ד'). ונראה ששני הפירושים הללו נכונים ומתאימים לשני סוגי הסכנה שנסקפו על ידי עשו. שמא אצק ויאצק הוי מלשון אצק שהוא קאי על הסכנה הקיומית של המלחמה הממשית עם עשו, אצל מאד שני ויאצק הוי מלשון חיבוק שהוא קאי גם על הסכנה הרוחנית של התקשרות עם עשו. ובס' שפת אמת (תרס"ב) הוסיף שזהו הכונה בהא דכתיב "והידיים ידי עשו" (כ"ז, כ"ב), שיש לעשו צ' ידיים, יד ימין ויד שמאל, כלשון חז"ל בגמ' סוטה (מו). ימין מקרבת ושמאל דוחה. שהיד ימין קאי על הכח של עשו לבוא בתורת אחיה ורעות כדי להכניס צבני יעקב ארס המטמא אותם, והיד שמאל קאי על הכח לבוא בתורת אויב שמתכנן להשמידם. וזהו נמי דכתיב "ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה" (בראשית כ"ה, כ"ז), שעשו הוי איש שידוע לרמות צפיו וכדכתיב "כי ציד צפיו" (שם כ"ח), וזהו כשהוא בא בערמה לטמאות את כלל ישראל בניגועה והתקרבות, וגם הוא איש שדה שצא עם חרבו שלופה צידו כדי להאציד את

יעקב אצינו התפלל להקצ"ה "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" (בראשית ל"ב, י"ב), ומלשון משמע שהיה זקוק לשני סוגי הצלה, א' מיד אחי, וב' מיד עשו. ובס' קדושת לוי (שס) ציאר שיעקב ציקש מהקצ"ה שציליהו משני מיני תבולות שונות של היצר הרע. שלפעמים היצה"ר בא אל האדם בגלוי לעורר תאוותו כדי לכופו לחטוא. ואע"ג שזהו מצב מסוכן מאד, אך מכיון שהיצה"ר אינו מסתיר את כוונתו, אלא נראה אליו כאויב, הרי הוא יותר קל להילחם כנגדו ולהתגבר עליו. אולם יש יצר הרע יותר מחוכם, שידוע שאם יבוא אל האדם לפתותו בגלוי לעשות עבירה שיגרסהו בצושת פנים, לכן הוא מנסה להפילו ברשעו על ידי שהוא מלביש את העבירה בתבולות של מעשה טוב, ומציג הוכחות רבות כדי לשכנע אותו שהמעשה העבירה באמת הוי מעשה מורה. וזהו מצב מסוכן ביותר, שהרי באופן זה היצר הרע מתחזה אל האדם כמו חבר נאמן שחפץ לסייעו בעבודת ה'. וזהו שהתפלל יעקב שציליהו הקצ"ה "מיד אחי", כלומר מהיצר הרע שצננעה מתכוין להאצידו ולהכשילו אך כלפי חוץ הוא מתחזה כאילו הוא "אח" שמבקש לעזרו בקיום המצוות, וגם "מיד עשו", כלומר מהיצר הרע שתוקף אותו בהדיא כדי להשמידו. ובתפילה זו הכין יעקב את עצמו לכבוש את הגני צ' גוונים של היצר הרע שעתידיים להתאצק איתו, דכתיב "ויותר יעקב לצדו ויאצק איש עמו עד עלות השחר" (ל"ב, כ"ה), ואיתא בגמ' חולין (נא). רב שמואל בר נחמני אמר כגוי נדמה לו, רבא בר עולא אמר כחלמיד חכם נדמה לו ע"כ. וציאר צס' שם משמואל (וישלח תרע"ג) צסם אציו ז"ל, שלהמאן דאמר שכגוי נדמה לו, התקרב אליו היצר הרע בגלוי להחזיק את תאוותו אף היכא שצרו ומוצן שהדבר אסור בהחלט. אצל להמאן דאמר שחלמיד חכם נדמה לו, היצר הרע הציע את עצמו ליעקב בצבוש צבני ומראה לו פנים כאילו אותו העבירה אינו רע באמת אלא מורה גמורה. ויעקב התכוין בתפילתו להינצל מהני צ' שיטות של היצר הרע ששניהם מסוכנים ומפחידים.

בני ישראל בשנאתו. וכדי לסכל את שני הדרכים הללו של עשו הוענקו ליעקב צ' כלי נשק וכדכתיב, "הקל קול יעקב" (כ"ז, כ"ב), ואיתא בהמדרש (פר' ס"ה ס"ב) שהני צ' קולות קאי על הקול של תפילה שיוצא מהבתי כנסיות והקול של תלמוד תורה שמהדהד בתוך הבתי מדרשות. שהקול תפילה מזיל את יעקב מיד עשו כשהוא צא להרגו בשנאה פתוחה, והקול התורה שומר את יעקב מלהתחבר עם עשו באחיה ומלהתבולל במחשבתו.

[ב] ויחן את פני העיר

וכדי לשמור על עצמו מלהיטמא בתוך הסביבה של אנשי שכס, יעקב אבינו נקט לעצמו כמה אמלעי זהירות. דכתיב "ויבא יעקב שלם עיר שכס אשר בארץ כנען בצאן מפדן ארם ויחן את פני העיר" (בראשית ל"ג, י"ח). ואיתא בגמ' שבת (לג.), מהו ויחן רב אמר מטבע תקן להם שמואל אמר שווקים תקן להם וכו' ע"כ. הרי שיעקב אבינו לא רק השתתף עם אנשי שכס במקח וממכר, אלא גם המליץ להם מוסכמות של ביצוע עסקים, שתיקן להם מטבעות וגם סידר להם שווקים. אמנם אף שיעקב הצטרף והתקרב עמהם בענייני מסחר, אבל הרי עוד איתא בהמדרש (פר' י"א אות ז'), שיעקב קבע לעצמו תחום שבת. ונראה שהכוונה בזה הוא, שלמרות שיעקב עבד ביחד עם אנשי שכס בצוגיות כלכליות, מכל מקום הוא הניב גבולות, ולא התעסק עמהם כלל בכל מה שנוגע לחייו האישיים. וגם כתב הנז"כ צ"ב צ"ב העמק דבר (שם) שיעקב גר "על פני העיר", כלומר שלא נכנס לדור בתוך העיר עצמה, אלא חנה מחוץ להעיר, כדי שלא להתערב ולהיטמע בעיניהם. ויש ללמוד מכאן, שבאותה מדה שהאדם מקושר עם הנכרים בעולם העסקים, כן הוא חייב להתרחק מהם בענייני הדת ודרך החיים. שכל יהודי שעובד בבתי מסחר צריך להעמיד סייגים לעצמו, ולהרגיש ולהדגיש תמיד שאף על פי שהוא נושא ונותן בין האומות, מכל מקום הערכים שלו משונים מהם לגמרי באופן עיקרוני.

ולהצליח למצוא האיזון הנכונה בתוך התחום הזאת הוא נסיון עצומה ואולי מייאג את ההישג הגדול ביותר של אברהם אבינו. שהרי לדעת רבנו יונה (אבות פ"ה מ"ג) הנסיון האחרונה של אברהם אבינו לא היתה עקידת יצחק אלא קצורת שרה במערת המכפלה. וצ"ב היאך קצורת שרה מהווה נסיון גדול כ"כ עד שהוא למעלה אפילו מעקידת יצחק. ויש לומר שזהו מפני שאברהם אבינו היה צריך להתקרב עם עפרון החתי כדי

לקנות ממנו את מערת המכפלה מצלי להתערב עמו יותר מדי לו לקבל ממנו את דעותיו והשקפותיו. וזהו שהנזהיר אברהם בתחילת העסק, "גר ותושב אנכי עמכם" (בראשית כ"ג, ד'), וביאר צ"ב חמש דרשות (עמ' מ"ח) שאברהם הכריז בפניהם, שאף שהוא יושב ביניהם ועוסק במקח וממכר עמהם, ומדבר בשפתם, ומשתתף עמהם בחברתיים הכלכליים, מכל מקום באותה שעה הוא נשאר עמהם בתורת גר, ואיש זר, שנובע מעולם מסויים שאינו ניכר לכס, עם מסורה שהיא בלתי מובנת להם, ועם מצות וחוקים רוחניים שהם משונים בעיניהם. ובדרך זה הסביר אברהם את בקשתו לקבוע קבר נפרד לאשתו שהוא באמת גר ביניהם שזקוק לבית עלמין משלו. ולמלא את שני התפקידים הללו, להחיות בין האומות כמו גר וגם כמו תושב במקביל ובלתי פשרות, הוא נסיון גדול עד מאוד. ומפני קושי הענין ההוא הביא צ"ב תנועת המוסר (ח"א עמ' ש"ב) שפעם אחת עלה במחשבתו של הג"ר ישראל סלנטר ז"ל לשלוח ידו במסחר, וידידו הלווה לו סכום כסף כדי שיוכל ללכת לצורסה על מנת להתחיל בעסקים. אמנם אחרי זמן מה החזיר הג"ר ישראל להמלוה את כספו, והסביר לו שהוא קשה לו יותר מדי להתקיים בתוך הסביבה ההיא ולהזהר בכל הדינים שנוגעים אליה.

[ג] אין קורין אבות אלא שלשה

ונראה שהנחישות שלנו להישאר מוצדל מהאומות העולם ולמשוך מכל הסוגים של התבוללות הממארת היא זו שמצטיחה את ההמשכיות של עם ישראל. דאיתא בגמ' ברכות (טז:): אין קורין אבות אלא שלשה, שנשתיים תקופת האבות עם מיסת יעקב אבינו. מכל מקום העירו הגר"י הוטנר ז"ל, צ"ב פחד יצחק (פסח מאמר מ"ט, סוכות מאמר י"ב), והג"ר משה שפירא ז"ל, צ"ב ממעמקים (פר' ויחי מאמר ל"ו), שעומק ברכת יעקב, "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" (בראשית מ"ח, ה'), היתה שיוסף אכן יזכה לעלות ולהשתייך בצחינת אב, ועקב כך, בניו יהיו נכללים ממילא בצחינת השבטים ויתחלקו בשווה עם יתר השבטים. וכן משמע מהמדרש (ויקרא פר' ל' אות י') פרי עץ הדור זה אברהם וכו', כפות תמרים זה יצחק וכו', וענף עץ עבות זה יעקב וכו' וערבי נחל זה יוסף, מה ערבה זו כמושה לפני ג' מינים הללו כך מת יוסף לפני אחיו וכו' ע"כ. ומאחר שיוסף השתייך לבחינת האבות לכן הוא זכה להיכלל בהארבעה מינים המשתייכים כולם לבחינת האבות. ומה"ט נמי סיפרה התורה על הסתלקותו של יוסף דוקא בצפר בראשית כדכתיב

"וימת יוסף בן מאה ועשר שנים" (ג', כ"ו), ביחד עם אברהם יצחק ויעקב שמתתם מופיע רק בספר בראשית, לעומת שאר השבטים שלא הוזכר מתתם אלא בספר שמות, וכמו שכתוב "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא" (שמות א', ו'). וכל זה מפני שהאבות כולם תרמו להצנין של כנסת ישראל ויסדו את תהליך ההמשכיות של האומה היהודית. שהרי אברהם אבינו היה היהודי הראשון ותחילה לגרים, ויצחק היה הראשון שנולד כיהודי ונימול לשמונה, ויעקב היה הראשון שכל יוצאי חלציו היו יהודים כמותו, בניגוד לאברהם שנולד ממנו ישמעאל, ויצחק שיאל ממנו עשו. אמנם במשך המעשה עם דינה ושכם נתגלה שבחלקו של יעקב נשאר חולשה אחת שעלול להאביד את האומה ולהרוס את המשכיות של הצנין, והוא ע"י הפירצה של נישואי תערובת. וכשיוסף כבש את יצרו וסירב מלהתחתן עם אשת פוטיפר, הרי הוא סגר את הפירצה ההיא שנוצרה על ידי דינה ושכם, וזכה להיות אב רביעי בהתייבשות האומה. וזהו דכתיב "אלה תלדות יעקב יוסף" (בראשית ל"ז, ז'), וכבר הקשו חז"ל שהיה לו להתחיל בראובן, ומדוע מונה את התולדות מיוסף, ואינן בהמדרש (פר' פ"ד אות ה'), התולדות הללו לא באו אלא בזכותו של יוסף וצבצולו וכו'. כלומר שרק יוסף גדר את הפירצה של התבוללות והצטיטה שיהיו תולדות ליעקב במשך הדורות.

ד] דינה ויוסף

צ"ב מגלה עמוקות (פר' וישב ד"ה אלה תלדות יעקב יוסף) הוסיף שכיון שמתקידו ותרומתו של יוסף היתה לנעול את הפירצה של התחנות עם נכרים ולתקן את התקלה של דינה, לכן אנו מוזיאים יחס עמוק בין דינה ויוסף. דכתיב "ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה" (בראשית ל', כ"א), ואינן בגמ' ברכות (ס.). מאי ואחר וגו', אמר רב לאחר שדנה לאה דין צענמה ואמרה שנים עשר שבטים עתידין ללאת מיעקב, ששה יצאו ממני, וארבעה מן השפחות הרי עשרה, אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאלה השפחות, מיד נהפכה לצבת, שנאמר ותקרא את שמה דינה וכו' ע"כ. הרי שמעיקרא דינה היתה זכר ואח"כ נהפכה לנקבה. ובתרגום יונתן בן עוזיאל (שם) מצינו תוספת מעניינת, שכשלאה נכנסה להריון עם זכר, רחל נתעצרה עם נקבה, וצעה שנהפכה דינה מזכר לנקבה גם נהפך יוסף מנקבה לזכר. וכיון שדינה במקורה היתה זכר, לכן נשאר אצלה נטיות זכריות מסוימות. דכתיב "ותלד דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות צבנות הארץ" (ל"ד, א'), כלומר שהיא היתה ילאנית.

ופירש האלשיך (שם) שזהו מפני שצבורתה דינה היתה זכר אלא שנתהפכה אחר כך לצבת, וכיון שצבורתה היה זכר אינו מן התימה שיהיה ילאנית כי כן יעשו הזכרים וכל דבר הולך אחר שורשו. ומה"ט נמי אע"פ שנתהפך יוסף מנקבה לזכר לא נשתנו תכונותיו לגמרי. דכתיב "והוא נער" (בראשית ל"ז, ז'), ופרש"י שיוסף היה עושה מעשה נעורות, לתקן צערו ולשמש בעיניו, כדי שיהיה נראה יפה. והוכיח מכאן צב' אמת ליעקב (ל', כ"א) שמכיון ששורשו של יוסף היתה להיות נקבה, לכן נשאר רושם של נקבות אצלו, וזהו שהביא אותו לסלסל צערו ולהקפיד בתיקון המראה שלו. ובהפרקי דר' אליעזר (פרק ל"ה), הובא עוד השוואה בין יוסף ודינה, שכל השבטים נולדו עם הצט זוג שלהם חוץ מיוסף ודינה שלא נולדו עם צט זוגם. וביאר צב' מגלה עמוקות (שם) שזהו מפני שיוסף ודינה מהווים זוג צפני עצמם, שיוסף היה עתיד לישא את אסנת צת דינה אשר ילדה משכם, שצדריך זה אפשר לו לתקן את הנבלה שנעשית בישראל כשהשכיב שכם את צת יעקב ולסגור את הפירצה בהמשכיות האומה. ושבציל המטרה הזאת של יעקב את יוסף להעיר שכם וכדכתיב "ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם" (בראשית ל"ז, י"ג), שדוקא מאותו המקום שנאנסה דינה ע"י שכם ירד יוסף למצרים לתקן את העוולה ולישא את אסנת צת דינה שאומצה על ידי פוטיפר ואשתו. ומפני שהצליח יוסף בהמשימה הזאת לסרוב מליהטמע עם אשת פוטיפר ולגדור את הפירצה שהתרחש בשכם, הרי הוא זכה לרשת את העיר שכם, וכדכתיב "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך" (מ"ח, כ"ב).

ה] גר חנוכה משמאל ומזוזה מימין

נר"ה שהתנגדות להתבוללות מודגשת ביותר בהיום טוב של חנוכה, שהרי עיקר הסכנה בגלות יון לא היתה סכנה גופנית אלא סכנה רוחנית, וכמו שמבואר בעל הנסים, "כשעמדה מלכות יון הרשעה וכו' להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך". וכן כתב הרמב"ם (פ"ג חנוכה ה"א) וז"ל, בצבת שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל וצטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה וצמלות, ופשטו ידם צממונס וצבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו צו פרצות וטמאו הטירות וכו' עכ"ל. הרי שאנטיוכס לא התקייף את בני ישראל צתורת אויב להרגם ולהשמידם, אלא התקרב אליהם ציד פתוחה של התבוללות, צכדי להמיר את דתם ולהחשיך את עיניהם מן התורה והמלות. ולכן העיר צב' פחד יצחק (חנוכה מאמר ו') שמיחדת גלות יון צזה

שאנו מוזיאים לראשונה את הופעת הציטוי "מתיונים". ו"כ"ז שלא מצינו מושג של "מתצבלים" או "מתפרסיים" בנוגע להגליות האחרות. ונראה שזה מפני שהיוונים היו מיוחדים בזה שלא רצו לאבד את כל היהודים אלא להיטמע אותם בתוך אמונתם ודתם, ולמשכם מן התורה והמלות. וכדי להוציא אותנו מסכנה כזו, הרי אנו צריכים להשען על זכותו של יוסף, שהצליח לסגור את הפירצה של נישואי תערובת, ולנעול את הדלת בפני ההתצוללות.

שהנה כתב הטור (סי' תי"ז) בשם אחיו ז"ל, שהג' רגלים הם בזכות הג' אבות, פסח כנגד אברהם, שבועות כנגד יצחק, וסוכות כנגד יעקב. אך צם' זרע קודש, להג"ר נפתלי מראפשיץ ז"ל, (חנוכה לילה') הוסיף שהיום טוב של חנוכה הוא כנגד יוסף הצדיק, שצם' מגלה עמוקות (פר' ואתחנן אופן רנ"ב) העיר ש"אנטיוכס" בגימטריא "יוסף" שהוא נמי גימטריא "מלך יון". וגם איתא במדרש (בראשית פר' ב', אות ד') וחושן זה גלות יון שהחשיכו עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם כתצו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל וכו' ע"כ. ונתכונו היוונים בזה לעקור את זכותו של יוסף הצדיק שהסמל שלו הוא השור, וכדכתיב "צכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו" (דברים ל"ג, י'). ועוד כתב צם' בני יששכר (כסלו-טבת מאמר ב') שיעקב שלח את יהודה בעקבותיו של

יוסף להורות לפניו ג' ש'נ'ה' (בראשית מ"ו, כ"ח), שהוא בראשי תיבות נ'ס ג'דול ה'יה ש'ס, שהם הד' סימנים שעל הדריידל שמשחקים הנערים עמו בחנוכה, שיוסף שמר על קדושת המחנה היהודי בארץ גשן כדי שלא יתמוססו ויתצבלו בין המצריים, שהוא ג"כ העבודה שלנו בימי החנוכה. ונראה שהיום טוב של חנוכה הוא כנגד יוסף הצדיק שבעת הזאת יש לנו ללמוד מיוסף היאך להחזיק את עצמינו ולשמור את בתינו משני התצולות של "מיד אחי מיד עשו", בין כשעשו צא בגלוי ובצלימות לאצדינו, ובין כשהוא צא בקשרי אחווה ורעות להתצולל אותנו בתרבותו ולהטיף בתוכינו את דתו הכוזבת. ולכן קיי"ל בגמ' שבת (כב). שמדליקין את הנר חנוכה בצד שמאל ומניחין את המזוזה בצד ימין, שהמזוזה שומר את דלתי ישראל מעשו כשהוא צא בהדיא לאשמידנו בתור "ימין דוחה", והנר חנוכה מאיר בהירות בתוך החשך של התצוללות לחשוף את עלילת עשו להרוס אותנו ע"י התחצרות ורעות בגין "שמאל מקרבת". ונקט הזוה"ק (פר' ויחי עמ' רל"ח ע"ב) דעל זה קאי הפסוק במשלי "כי כל ביתה לבש שנים" (ל"א, כ"א), שכל בית יהודי צריך להיות מעוטר עם צ' מצות, הנר חנוכה משמאל והמזוזה מימין, כדי לשמור אותנו "מיד אחי מיד עשו", כלומר מסכנה גופנית וגם סכנה רוחנית. ובזכות יוסף הצדיק והמזוזה של נר חנוכה אנו בטוחים שהקצ"ה יעמוד כנגד הפתח של בתינו להגן עלינו בפני כל המצוקים את נפשינו, שהנה לא ינוס ולא ישן שומר ישראל.

